فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده
www.jvfc.ir
دوره دوم، شماره اول، پیاپی (۵)، بهار ۱۴۰۰
صص ۷۵-۶۱

فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده
Future Cities Vision

توسعه محلی و رویکرد تسهیلگری اجتماع محور (محله جعفرآباد)

حجت شیخی، استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران
فرهاد برونک[۱]، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران
سجاد زنگیشه‌یی، دکتری گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۲۳

چکیده

تسهیلگری دربرگیرنده مجموعه نگرشها، دانش و مهارتهایی است که به افراد بویژه دست اندرکاران برنامه‌های توسعه کمک می‌کند تا ارتباط موثری با مخاطبین خود برقرار نمایند. تسهیلگری دانش و مهارت کارکردن با گروه است. دفاتر تسهیلگری با رویکرد اجتماع‌محور به دنبال توسعه اجتماعی محلات کمتر برخوردار هستند و با مشارکت اهالی محله و شناسایی نیاز جوامع محلی و افزایش سرمایه اجتماعی و اعتمادسازی در جامعه به دنبال توانمندسازی محلات هستند. این الگو در ایران توسط حوزه معاونت اجتماعی وزارت کشور مدتی است در بسیاری از محلات محروم و آسیب‌پذیر آغاز شده و در محله جعفرآباد نیز در سال ۱۳۹۷ بنیان گذاشته شده است. در این پژوهش با استفاده از روش کیفی فعالیت‌ها و اقدامات دفتر تسهیلگری و توسعه محلی جعفرآباد مورد بررسی قرار گرفته شده است. دفاتر تسهیلگری و توسعه محلی با رویکرد اجتماع محور و مشارکت جامعه محلی با هدف ارتقای وضعیت اجتماعی، فرهنگی، مالی، محیطی و مسکن خانوارهای ساکن در محلات فرودست شهری تأسیس و زیر نظر سازمان اجتماعی کشور فعالیت خود را مطابق شرح خدمات انجام می‌دهند. این دفاتر به عنوان کانون تمرکز نیروهای محلی و فرامحلی در امر توسعه بوده و هدایت و راهبری فعالیتها را با هدف تجمیع نیروها، پرهیز از موازی‌کاری، جلوگیری از تداخل فعالیتها و اقدامات، ایجاد بانک اطلاعاتی جهت ارزیابی و پایش و میزان اثربخشی نهایی فعالیت‌ها، گروه‌سازی، مطالبه گری و میانجی‌گری نهادی را به عهده دارد. دفتر تسهیلگری و توسعه محلی محله جعفرآباد با رویکرد توسعه اجتماع محور در سطح محله جعفرآباد و تعامل و ارتباط با ساکنین و نهادها فعال در سطح محله گامهای موفقی در جهت توسعه محله انجام داده است. در مرحله نهایی فرایند تسهیلگری با توانمندسازی جوامع محلی کار به مردم و گروههای محلی تفویض می‌گردد.

واژگان کلیدی: تسهیگری- اجتماع محور- توسعه محلی- محله جعفرآباد

[۱] **نویسنده مسئول:** f.bronk1400@gmail.com

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

مقدمه

توسعه اجتماعی در مورد قرار دادن انسان‌ها در مرکز نظریه توسعه است. رویکرد توسعه اجتماعی بر ظرفیت‌ها تاکید می‌کند و بنابراین توانمندسازی در آن بسیار با اهمیت می نماید. از نیمه دوم قرن بیستم به این سو برنامه‌های توسعه از مهمترین چالش‌های پیش روی مدیران و سیاستمداران بوده و جهت‌گیری اصلی سیاستهای اقتصادی در کشورهای در حال توسعه به شمار می روند. با وجود سیر تکاملی پشتوانه های نظری و الگوهای پیاده‌سازی در برنامه های توسعه، کماکان بحث و تردیدهای بسیاری در زمینه میزان اثربخشی و کارایی این برنامه‌ها بویژه در ایجاد تحولات اساسی در جوامع گوناگون بویژه جوامع محلی و توسعه نیافته وجود دارد(Farhana,2017:693) یکی از انتقادات اساسی به این برنامه ها ، ماهیت" بالا به پایین " آنها است که به عدم مشارکت واقعی مردم در این برنامه‌ها منجر می شود. بررسی سیر تکاملی برنامه‌های توسعه نشان می‌دهد که بویژه در دو دهه اخیر تلاشهای بسیاری برای رفع این نقیصه انجام شده است و رهیافت‌های گوناگونی مانند تحرک بخشی به جوامع، توسعه درونزا، توسعه مشارکتی و غیره بر این اساس طراحی و ارائه شده‌اند. در این زمینه بویژه برنامه‌های مشارکتی (به اشکال گوناگون) توانسته‌اند در عمل نیز کارآمدی و پایداری خود را نشان دهند. در واقع، مدیریت و اجرای مشارکتی برنامه‌های توسعه و رهیافت های مرتبط با آن واکنشی به انتقادات مذکور بوده و با هدف افزایش اثربخشی فعالیتهای توسعه ای ارائه شده است. با اینحال، باید توجه داشت که طراحی و اجرای برنامه های مشارکتی با پیچیدگی ها و دشواریهای خاصی روبرو است که بویژه می‌بایست به نقش و اهمیت نیروی انسانی کارآمد و ماهر در این زمینه توجه شود. تحقق برنامه‌ریزی و اجرای مشارکتی برنامه‌ها مستلزم وجود نیروهای انسانی است که دانش لازم برای کار با گروه ها و اقشار مختلف اجتماعی را داشته و بتوانند این دانش را در عمل نیز بکار گیرند. در این میان، تسهیلگری دربرگیرنده مجموعه نگرشها، دانش و مهارتهایی است که به افراد بویژه دست اندرکاران برنامه‌های توسعه کمک می‌کند تا ارتباط موثری با مخاطبین خود برقرار نمایند. تسهیلگری دربرگیرنده طیف وسیعی از فعالیتها و فرآیندها مانند شناخت محیط، شناخت هنجارها و سازوکارهای اجتماعی، دریافت دانش و اطلاعات از گروهها و افراد و نیز شیوههای تحرک بخشی به جوامع در راستای توسعه اقتصادی و اجتماعی است(Meldon et al,2002:4). این فرآیندها مکمل دیدگاه های فنی و عملیاتی در برنامه های توسعه بوده و در بسیاری از موارد مقدم بر آنها محسوب می شوند.

توسعه محلی[1] به دنبال پیشرفت و بهروزی جامعه محلی است که اقدامات اجتماعات محلی و دیدگاههای آنان را در توسعه اجتماعی، اقتصادی و محیطی در اولویت قرار می‌دهد و به دنبال توانمندسازی، مقتدرسازی و ارتقای کیفیت زندگی جامعه محلی است. هدف این توسعه، بکارگیری و تقویت ظرفیت افراد به عنوان شهروندان فعال و کنشگر، از طریق همکاری، هم‌اندیشی، همراهی و تعامل در گروههای اجتماعی، سازمانها و شبکه‌ها از یک سو و هم‌افزایی و تقویت ظرفیت نهادها و سازمانها بوسیله تعامل و گفت‌وگو فی‌مابین در شکل‌دهی و ایجاد تغییرات در محله از سوی دیگر است. بنابراین، مقصود کلی از توسعه محله‌ای عبارتست از پاسخگویی به نیازهای روزمره ساکنان یک محله با حداکثر اتکاء به منابع، توان، ارزشها و مشارکت درونی آن محله (صرافی،۱۳۸۳) و ایجاد فرصتهای اشتغال و مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و تصمیم‌سازی‌ها. از دیدگاهی دیگر، توسعه محله‌ای را می‌توان به عنوان فرآیندی از کنش‌های متقابل مداوم و نیز به عنوان طرح یا برنامه‌ای که منجر به تغییرات یا تحت تاثیر قراردادن اجتماع از برخی جهات می‌شود، تلقی گردد (Simpson, 2005:34).

تسهیلگری نوعی روش کار با مردم است که آنها را قادر به فهم یک وظیفه و یا اجرای یک فعالیت به نحوی که رفع کننده مشکلات آنان باشد، می‌کند. تسهیلگری یعنی توانمندسازی و ایجاد تشکلهای محلی و همگرا. تسهیلگری بیشتر از آنکه یک وظیفه باشد، یک خدمت است. تسهیلگری یعنی آسان کردن امور برای دیگران و موفقیت گروهی است که

[1] Community development

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

ممکن است با هدفی خاص گرد هم آمده باشند. تسهیلگری فن و هنری براساس روش هدفمند به منظور ایجاد سهولت در تصمیم‌گیری و فراهم آوردن زمینه دخالت مردم از طریق خودباوری می‌باشد. بنابراین تسهیل‌گری؛ روش دستیابی به پایداری اجتماعی در محلات از طریق مشارکت بازیگران محلی و مردم است. استراتژی آن گفتگوی باز بین همه عوامل موثر در توسعه محلی است که از منافع مختلفی برخوردارند؛ این شیوه گفتمان امکان کشف پیش‌فرض‌ها و گزینه‌های بیش‌تری را فراهم می‌سازد. این تفکر اساساً در مقابل گفتمان سنتی و مبتنی بر دوگانگی، برد–باخت، رقابت و مناظره قرار دارد(Hogan,2002:6).

دلایل افزایش اهمیت تسهیلگری عبارت است از:

– حق مشارکت مردم در تصمیماتی که در مورد آنها اتخاذ می‌شود؛

– نیاز گسترده به برقراری ارتباط بین نهادهای محلی با نهادهای دولتی و عمومی؛

– قابلیت بسیار بالای گروه‌های اجتماعی برای سازماندهی جامعه محلی و رفع تضادها و هم افزائی؛

– ضرورت آموزش های اجتماعی، مدیریت محلی، بسط توسعه کارآفرینی، بهسازی اجتماعی و توانمندسازی اقتصادی با کمک نهادهای محلی و قابلیت هائی که برای تحقق این هدف ها فراهم می کنند.

دفاتر تسهیلگری، در شهر تهران، از سال ۱۳۸۸ در چند محله تهران به صورت پایلوت آغاز به کار کردند. محلاتی که دفاتر پایلوت در آنها آغاز به کار کردند عبارتند از: محله‌ی نعمت آباد در منطقه ۱۹، محله‌ی باغ آذری در منطقه ۱۶، محله خانی آباد در منطقه ۱۲، محله رباط در منطقه ۱۱ و محله امام زاده عبدالله در منطقه ۱۳. در سال های بعد دفاتر دیگری در سایر مناطق و محلات شروع به کار کردند و در حال حاضر ۵۱ دفتر در، نزدیک به ۹۰ محله‌ی مختلف فعالیت دارند. این دفاتر نوسازی در جهت نوسازی بافت های فرسوده‌ی شهری فعال هستند.

دفتر تسهیلگری و توسعه محلی زیرنظر وزارت کشور و معاونت سیاسی و اجتماعی استانداری ها در محلات حاشیه نشین استان ها تاسیس شده، مجموعه است حقوقی متشکل از کارشناسان شهرسازی،اجتماعی، مددکاری، اقتصادی و حقوقی که وظیفه آن توسعه اجتماع محور محله، اعتمادسازی، آگاه سازی، نهادسازی، نیازسنجی، پیگیری، نظارت بر توسعه محلی است. شروع اقدامات تسهیلگری از محلات شروع می شود. محله جعفرآباد با مساحتی معادل ۱۴۶ هکتار وسیع‌ترین محله اسکان غیررسمی شهر کرمانشاه محسوب می‌شود و با جمعیتی معادل ۳۴۶۰۸ نفر در محدوده منطقه سه شهری واقع شده است. محله جعفرآباد دارای بافتی خودانگیخته و بدون طرح و برنامه بوده و همچون سایر بافت‌های غیررسمی و نامتعارف شهری، عمده ترین نوع کاربری این محلات، کاربری مسکونی ریزدانه و کم مقاوم و عمدتاً خودساخته است. با توجه به اسنکه این محله یکی از محلات محروم و پرآسیب کشور می باشد

گرچه در وهله اول هدف اصلی بافت‌های غیررسمی صرفاً تأمین سرپناه و مسکن با حداقل قیمت بوده؛ اما با گذشت زمان و به فراخور نیاز، کاربری‌های خدماتی مختلفی در سطح محلات احداث گردیده است. مسئله اصلی این پژوهش بررسی وضعیت محله جعفرآباد از لحاظ وضعیت شاخص های توسعه پایدار اجتماعی و مشارکت شهروندی و تبیین رویکرد نوین تسهیلگری اجتماع محور در توانمندسازی و توسعه محلات فرودست و فقیرنشین می باشد. مسئله اصلی در این تحقیق دستیابی به توسعه محلی با استفاده از رویکرد تسهیلگری اجتماع محور در محله جعفرآباد می باشد.

مبانی نظری تحقیق

هر کسی که اندکی درباره فرهنگ ایرانیان بررسی کرده باشد، اذعان دارد که ما در کار گروهی نه تنها قوی نیستیم بلکه از بسیاری ملتها ضعیف‌تریم. بنابراین برای رفع این مسأله هر یک از ما می‌توانیم با تبدیل شدن به یک تسهیلگر کار گروهی را بیش از پیش تقویت کنیم. تسهیلگر فردی است که مهارت لازم برای تسهیلگری یک کارگاه به شیوه پویا را

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

فرا گرفته و تمرین می‌کند، یاد می‌گیرد که چگونه از جمع بیاموزد و آموخته‌ها را با جمع در میان بگذارد و این همه نیازمند تمرین، تمرین و تمرین است و باور کنیم که میتوانیم آینده را با کمک جمع بسازیم.

بدنبال تحول جریان توانمندسازی و بازآفرینی در ایران، نگرش جدیدی که بر پایه تجارب نزدیک به سه دهه فعالیت ارتقاء اجتماعی صورت گرفته، فرایند تسهیلگری اجتماعی محله محور است. این دیدگاه بر این باور متکی است که ارتقاء در توانمندسازی از توسعه اجتماعی آغاز می شود و مقیاس آن نیز محلات شهری می باشد. این رویکرد با گفتمان گسترده اجتماعی با شناخت کاستی ها آغاز می‌شود و به سوی نهادسازی و ایجاد کانونهای اجتماعی و تشکل های محلی ادامه می‌یابد. در گام های فراتر تشکل‌ها و فرایند اقدامات مشارکتی برای حذف کاستی ها، مهار فقر، ایجاد بنیان های محکم سازمان اجتماعی و ارتقاء همه سویه جامعه محلی برای دست یافتن به رشد و توسعه پایدار، انجام می‌شوند(Cuthill,2004:430).

امروزه در نظام‌های سیاسی و اقتصادی، این دیدگاه که دولت دارای حق انحصاریِ حاکمیت و اعمال قدرت بر نیروهای کنشگر توسعه است یا در تفسیری پدرسالارانه از قدرت، یاری‌رسان و حامی مطلق آنان است، مورد نقد جدی قرار گرفته است. این نقد از دهه ۱۹۵۰ آغاز شده و در پی آن، پیوسته دگرگونی نقش دولت‌ها در توسعه کشورها به وجود آمده است؛ این نقش از دولتِ سازنده[1] در دهه ۱۹۵۰ به دولت توانمندکننده در دهه ۱۹۸۰ و دولتِ تنظیم‌کننده در دهه ۱۹۹۰ تغییر یافته است. از آغاز قرن بیست و یکم نیز به‌دنبال ناکامی سیاست‌های توسعه متکی بر رویکردهای تمرکزگرا، تجویزی و یکسویه از بالا به پایین، ضرورت به‌کارگیری مدل‌ها و رهیافت‌های عملی‌تر در الگوی توسعه در دولت‌ها مطرح شده است؛ مدل‌هایی که باید مبتنی بر تمرکززدایی۲ در رویه‌ها و فرآیندهای برنامه‌ریزی بوده و دولت‌ها را از نقش تصدی‌گری توسعه به تسهیل‌گری توسعه سوق دهد. با این رویکرد، دولت از تمرکزگرایی در برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه، به سمت تفویض اختیارات۳ و اعطای مسوولیت‌ها و وظایف بیشتر به سایر کنشگران و دخیلان در توسعه و به ویژه اجتماعات محلی به عنوان ذی‌نفعان اصلی توسعه گام برمی‌دارد. رهیافت تسهیلگری بر مبنای توانمندسازی جوامع محلی بنا شده است. پیدایش مفهوم تسهیلگری در توسعه همگام با فرآیند گذار از رهیافتهای سنتی به سوی توسعه مشارکتی صورت گرفته است و در دیدگاه اخیر جایگاه و نقش ذی نفعان برنامه‌های توسعه تغییر اساسی پیدا کرده است (FAO, 2004).

مبحث اجتماع محلی و توسعه اجتماع محلی به رغم سابقه نسبتاً طولانی در متون و نوشتارهای علمی و اجرایی، زمانی بیشتر موردتوجه قرار گرفت که در طی دهه ۱۹۶۰روش‌های کمی و کیفی مرسوم در مطالعه جوامع محلی به باد انتقاد گرفته شد و سوا لاتی مطرح شد از قبیل اینکه:چه گروه‌هایی کمتر به بازی گرفته می‌شوند؟ و به مشارکت چه کسانی بیشتر باید توجه شود و چگونه؟.پاسخ تمام این سؤالات،مشارکت افرادی بود که در فرایند تحقیق حضوری کم رنگ داشتند. به این منظور باید از روش‌های جدید و به‌خصوص پژوهش های مشارکتی و همراه با حضور مردم در مراحل انجام برنامه های توسعه‌ای،بهره برداری می‌شد (صابری فر،۱۳۹۱: ۴۳).

رویکرد اجتماعی در توجه به استفاده از کنش‌های اجتماعی در توسعه جوامع موضع جدیدی نیست و در نظریات منتقدانه اندیشمندانی چون ماکس وبر(۱۸۶۴–۱۹۲۰) مارل مارکس(۱۸۱۸–۱۸۸۳) ماکس هورکهایمر(۱۸۹۵–۱۹۷۳) هربرت مارکوزه(۱۸۹۸–۱۹۷۳) و حتی پیش از آنها و بسیاری از جامعه شناسان و اندیشمندان معروفی چون اتونی گیدنز، میشل فوکو و یورگن هابرماس و ... ریشه دارد.

واژه تسهیلگر اولین بار توسط مایک روبسون و سیاران بری در اواخر دهه ۱۹۷۰ بکار رفت. آنان درگیر بکارگیری نیروی کار در حل و بهبود مشکلات و مسائل محیط کار بودند. به همین دلیل تسهیلگران را به عنوان کارگزاران تغییر

1 Government as Architecture
2 decentralization
3 Delegation

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

میپنداشتند که متناسب با سطح مهارت و روشی که در پیش گرفته اند، برای توسعه و بهبود عملکرد افراد، گروهها و سازمانها کمک می کنند (روبسون و بری، ۱۹۹۵)

کریس هوگان، نویسنده کتاب «درک تسهیل گری» بیان میکند، جهان نیازمند گفتگو است و تسهیلگری به مردم کمک می کند تا وارد گفتگو با یکدیگر شوند. گفتگو بدون شک بهترین روش برای حل منازعات و پیشگیری از جنگ است. بر این اساس، تسهیلگران کسانی هستند که صلح را به مردم هدیه می کنند. روزی تسهیل گری بعنوان یک مهارت پایه در برنامه درسی مدارس و دانشگاهها وارد می شود و افراد یاد می گیرند که به جای جنگ و مناقشه، با هم گفتگو کنند و ما از آن توان ذهنی برای تحقق این هدف برخورداریم.

تسهیلگری واژه‌ای است که نخستین بار در نیمه دوم قرن بیستم در بخشهای مختلفی مانند کسب وکار، آموزش و امور توسعه رواج پیدا کرد. اقدامات تسهیلگری اجتماعی و توسعه محلی ادامه روندی جهانی است که از ۱۹۹۶ و در کنفرانس هابیتات (۲)[1] در استانبول پایه‌گذاری شد. با گسترش فقر در بسیاری از کشورها در این کنفرانس بر ضرورت اتخاذ سیاست‌های جهانی با هماهنگی آژانس‌های بین‌المللی و پرهیز از سیاست‌های موضعی و متناقض کشورهای مختلف و اشتراک مساعی برای درک مشترک، برنامه‌ریزی هماهنگ و انتقال تجارب تأکید شد. از آن هنگام تاکنون کنفرانس‌های جهانی متعددی تشکیل شده که ایران نیز در غالب آنها شرکت داشته است. در این تعاملات بین‌المللی دیدگاه‌ها و تدابیر گسترده‌ای برای کاهش و مهار فقر، توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی و محیطی فراهم آمد و اکنون در چارچوب سیاست‌ها و راهبردهای بازآفرینی در سطح کشور به کار گرفته می‌شود. فرهنگ بازآفرینی اکنون در سطح مراجع رسمی و دولت، شهرداری‌ها، انجمن‌های بهبود اجتماعی و دانشگاه‌ها شناخته شده و به کار گرفته می‌شود. تسهیلگری اجتماعی محله محور راهبرد اساسی بازآفرینی در تداوم تحولاتی است که از ۱۳۸۰ تاکنون در کشور در این روند پدید آمده است. در این نگرش جدید هدف آن است که در چارچوب گفتمان اجتماعی، شناخت کاستی‌ها و آسیب‌ها، نهادسازی و فعال‌سازی جامعه محلی، مشارکت اجتماعی لازم در همه سطوح کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و ظرفیت‌سازی ایجاد گردد. به بیان دیگر ابزار بازآفرینی همه جانبه فعال‌سازی اجتماعی و گفتمان اجتماعی است.

تسهیلگری به معنی آسان سازی و ساده کردن یک فرایند است. تسهیلگر یک فعالیت گروهی را برنامه ریزی، طراحی و مدیریت می کند تا ضمن حفاظت از پویایی گروه، دستیابی اثربخش به اهداف گروهی را تضمین کند. تسهیلگر به گروه کمک می کند تا فرایند بحث، اکتشاف و یادگیری در گروه نهادینه شود. تسهیلگری نقش اساسی در تقویت ظرفیت ها دارد و فرایندهایی را تسهیل و به جوامع در دستیابی به اهداف کمک می‌کند و همزمان به کاهش مشکلات در تعامل با سازمان های دولتی و غیردولتی یاری می‌رساند. به دنبال ناکارآمدی رویه‌ها و بروز مسایل در ابعاد ساختاری و کارکردی در نظام‌های ترویجی و همسو با تحولات نهادی، کارکردهای جدیدی در دستور کار قرار گرفته شده است.

ابزارها و تکنیک های تسهیلگری، روش هایی هستند که توسط تسهیلگران و برای جلب مشارکت مردم استفاده می‌شوند. این ابزارها مکمل یکدیگر هستند و هیچکدام به تنهایی کافی نیستند. آنها را می بایست براساس نیاز و واقعیت‌های هر جامعه و نیز اهداف مورد نظر به کار گرفت. این ابزارها در گروههای عمده طبقه‌بندی می‌شوند: فعالیتهای گروهی، تکنیک‌های گفت‌وگو و ارتباط کلامی، تکنیکهای مشاهده میدانی، تکنیک‌های تصویر سازی. مشاهده، مصاحبه، مذاکره و گفتگو، جلسه توفان فکری، تکنیک درخت مشکل، تکنیک استخوان ماهی، SWOT و ... (Geilfus,2008).

امروزه تسهیلگری دربرگیرنده بخشی از بالاترین سطوح ارتباطات و تعاملات انسانی می‌باشد. در تعریف محدودتر، تسهیلگری شیوه کار با گروه، مدیریت نشست‌ها و هدایت جلسات است. تسهیل گری، فرآیندی است که از طریق آن از

[1]) HABITAT II

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

یکسو دانش و تواناییهای نامکشوف جوامع و گروه ها، تبیین و تشریح شده و ساختار می‌یابد و از سوی دیگر، این توانمندیها در راستای تحقق اهداف توسعه‌ای جامعه قرار می‌گیرد. بنابراین، تسهیلگری ابزاری برای تحرک بخشی به گروه‌ها و جوامع است به نحوی که توانایی‌های گروه در راستای تحقق اهداف توسعه در سطوح گوناگون محلی، ملی و در بسیاری موارد در سطح بین المللی قرار می گیرد. البته ابزارها و روشهای مبتنی بر تسهیلگری تنها برای فعال‌سازی افراد برای حضور اجتماعی نیست بلکه این مهارتها برای تحقق اهداف گوناگونی مانند انجام پژوهش های میدانی، ارزیابی‌های سریع، جمع‌آوری سریع اطلاعات و داده‌ها و نیز اموری چون تشکیل گروههای همیار و خودیار و غیره استفاده می‌شود. همچنین از مهارتهای تسهیلگری در امور مدیریت سازمانها و فعالیت تیم‌های مدیریتی و پروژه‌ها در محیط‌های مختلف کسب و کاری نیز به میزان زیادی استفاده می‌شود (ماموریان و همکاران، ۱۳۹۴).

جدول شماره ۱. نقش و جایگاه و نوع مداخله تسهیلگری

نقش/جایگاه	نوع مداخله گری
تسهیل گر -مشاور	کارشناس فرآیند و محتوا به شمار می رود. ممکن است در تصمیم گیری برای محتوا هم دخالت داشته باشد. شخص سوم محسوب می شود(مستقیما ذی نفع نیست).
تسهیل گر -مربی	شخص سوم یا عضو گروه است. کارشناس فرآیند است. در تولید محتوا همکاری دارد. ممکن است در تصمیم گیری در مورد محتوا هم دخالت داشته باشد.
تسهیل گر-آموزشگر	شخص سوم یا عضو گروه است. کارشناس فرآیند است. کارشناس محتوا است. در تصمیم گیری برای محتوا دخالت دارد.
تسهیل گر-رهبر	رهبر گروه یا عضو آن است. در فرآیند کارها دارای مهارت است. در تولید محتوا همکاری دارد. در تصمیم گیری برای محتوا دخالت دارد.

UNDP, 2003

همانگونه که در جدول شماره ۱ دیده می‌شود، افرادی با جایگاهها و نقش‌های مختلف از مهارت تسهیلگری استفاده می‌کنند و یا بالعکس تسهیل‌گران ممکن است در نقش‌ها یا جایگاه‌های مختلفی نیز قرار گیرند. اگرچه باید توجه داشت که در بسیاری از برنامه ها و پروژه‌های توسعه‌ای، تاکید بر این است که تسهیلگران از مداخله مستقیم در محتوا خودداری کرده و به توانمندسازی و ظرفیت‌سازی توجه بیشتری داشته باشند. با وجود این پیش فرض، باید توجه داشت که نقش و جایگاه تسهیلگران تا حد زیادی متاثر از نوع پروژه یا اهدافی است که در پیش دارند و نمی‌توان یک نقش ثابت و غیرقابل انعطاف برای آنها در نظر گرفت.

تسهیلگر یک فعالیت گروهی را برنامه ریزی، طراحی و مدیریت می کند تا ضمن حفاظت از پویایی گروه، دستیابی اثربخش به اهداف گروهی را تضمین کند. تسهیلگر به گروه کمک می کند تا فرایند بحث، اکتشاف و یادگیری در گروه نهادینه شود (Borisavjevic, 2009). تسهیلگری نقش اساسی در تقویت ظرفیت ها دارد و فرایندهایی را تسهیل و به جوامع در دستیابی به اهداف کمک می‌کند و همزمان به کاهش مشکلات اجتماعی در تعامل با سازمان های دولتی و غیردولتی یاری می‌رساند.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

روش تحقیق

روش تحقیق این پژوهش براساس هدف جزء تحقیقات کاربردی می‌باشد. روش شناسی پژوهش براساس روش کیفی می‌باشد. روش تحقیق کیفی تحقیقاتی گفته می شود که یافته های آن با روشهای معمول آماری یا کمی سازی اطلاعات بدست نمی آید و بیشتر بر روشهایی مانند مصاحبه فردی و گروهی، مشاهده مستقیم پدیده ها (بویژه پدیده های اجتماعی) و فعالیتهای مشابه آنها متکی است. همچنین ابزار گردآوری داده‌ها اسنادی –کتابخانه ای و میدانی (مصاحبه و مشاهده) می باشد.

در این برنامه برای تحلیل داده‌ها و اطلاعات از روش ترکیبی (کمی و کیفی) متناسب با موضوع استفاده شده است. مهمترین ویژگی روشی این برنامه ترکیب دو جریان متفاوت و البته مکمل شامل «تسهیلگری» و «برنامه‌ریزی مشارکتی» است. در این روش کارشناس به عنوان برنامه‌ریز و تسهیلگر، از یک سو در جریان برنامه‌ریزی مداخله مستقیم نکرده و با تکنیک‌های تسهیلگری تلاش می‌کند افراد جامعه محلی با کسب آگاهی و توانمندی، خودشان فرآیند تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و اجرا را تعیین و پیگیری نمایند. از سوی دیگر با داشتن دانش تخصصی در حوزه‌های عمومی توسعه (اجتماعی، مددکاری، اقتصادی، حقوقی و شهرسازی) فرآیند و پیامدهای اقدامات توسعه‌ای را رصد کرده و گره‌های کلیدی و روابط حساس موثر بر توسعه محلی را شناسایی و جامعه محلی را در جریان امور مربوطه قرار می‌دهند. همچنین به دلیل دانش تخصصی، زبان فنی نهادها و دستگاه‌های اجرایی و مدیریتی را دانسته و خواسته‌های جامعه محلی را به بیان فنی منتقل می‌نمایند.

محدوده مورد مطالعه

محله جعفرآباد با مساحتی معادل ۱۶۴ هکتار، وسیع ترین و پرجمعیت ترین و بحرانی ترین محلات اسکان غیررسمی شهر کرمانشاه می‌باشد. جعفرآباد کلونی لک‌ها و از انسجام محلی بالایی برخوردار است. جعفرآباد هم ظرفیت‌های بسیار بالایی برای توسعه دارد و هم موانع بسیاری برای توسعه در آن وجود دارد.

براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، جمعیت محله جعفرآباد معادل ۴۲۵۸۸ نفر بوده است که با نرخ رشد منفی ۱/۵– درصد به ۳۹۳۶۳ نفر در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است. این روند تنزلی جمعیت در سرشماری عمومی سال ۱۳۹۵ نیز کماکان تداوم پیدا نموده به طوریکه جمعیت محله در سال ۱۳۹۵ با نرخ رشد منفی ۳/۷– درصد به ۳۲۶۰۸ نفر کاهش یافته است. براساس بلوک‌بندی آماری سال ۱۳۸۵، تعداد خانوار ساکن در محله جعفرآباد معادل ۹۵۶۴ خانوار بوده است که در سال ۱۳۹۰ به ۱۰۵۵۲ خانوار افزایش یافت. در سال ۱۳۹۵ تعداد خانوار ساکن در محله به ۹۳۳۵ خانوار کاهش یافت. بنابراین میانگین بعد خانوار محله در سال ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ محله جعفرآباد به ترتیب معادل ۴/۴۵ ، ۳/۷ و ۳/۵ خانوار است. لازم به ذکر است متوسط بعد خانوار شهری کرمانشاه در سال ۱۳۹۵ معادل ۳/۳ نفر در خانوار بوده است.

یافته‌های تحقیق

اهم اهداف دفتر تسهیلگری و توسعه محلی محله جعفرآباد

- شناسایی و بررسی مسائل و مشکلات محلات و ارائه برنامه توسعه مشارکتی محله
- گروه سازی و نهادسازی در جهت تفویض مسئولیت به شهروندان
- ارتقاء کیفیت زندگی ساکنان محلات در ابعاد (کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی)
- ارتقاء سرمایه های انسانی و اجتماعی ساکنان محلات
- توانمندسازی اجتماع محور و شکوفایی انسانی

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

- احیای هویت و فرهنگ مشارکت با هدف کاهش مسائل اجتماعی محلات
- استفاده از ظرفیت ها، استعدادها و توانمندیهای جامعه محلی(ذی نفوذان، دخیلان و ذی نفعان و..)
- استفاده از ظرفیت سازمان‌ها و دستگاه های ذی مدخل برای حل مسائل محله ای
- همکاری با سازمانهای دولتی و مردمی (سمن ها) در جهت توسعه اجتماع محور محلات
- مدیریت پیشگیری، درمان و کاهش آسیب های اجتماعی، آموزش و مشاوره ساکنین
- پل ارتباطی و نهاد میانجی و ناجی بین دولت و مردم

همچنین اقدامات و فعالیت های دفتر تسهیلگری و توسعه محلی محله جعفرآباد شامل:

۱- نوسازی و بهسازی محله و تأمین خدمات شهری

– پیگیری و مطالبه‌گری اجرای پروژه‌های کالبدی و زیرساختی نظیر شبکه آب، برق، گاز، تلفن، زمین و مسکن، خدمات شهری، اصلاح و بهبود کیفیت معابر و سایر پروژه‌های کالبدی و فیزیکی.

– شناسایی مشکلات مردم در زمینه عدم بهره‌مندی از خدمات و زیرساخت‌ها نظیر عدم توان مالی پرداخت هزینه آنها، برخی موانع فیزیکی معابر.

– هماهنگی دستگاه‌های خدمات‌رسان و هم‌افزایی توان اجرایی و مالی آنها در بهبود وضعیت محله

۲-توانمندسازی اجتماعی جامعه محلی

– آموزش جامعه محلی در زمینه‌های مهارت‌های پایه، مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، بهداشت عمومی و بهداشت خانواده، مهارت‌های شغل‌یابی، کسب درآمد و نوآوری و سایر موارد.

– شناسایی گروه‌های آسیب‌پذیر نظیر زنان سرپرست خانوار، کودکان بی‌سرپرست، سالمندان تنها، تهیدستان، خانواده‌های مستمری‌بگیر و جذب حمایت نهادها و دستگاه‌های حمایتی.

– شناسایی گروه‌های دارای آسیب اجتماعی نظیر معتادان، زنان بدسرپرست، کودکان کار، افراد بی‌مسکن (کارتن خواب‌ها) و سایر موارد و تدوین برنامه حمایتی و بازگشت به جامعه.

– شناسایی گروه‌های کم‌توان نظیر معلولین جسمی – حرکتی و ذهنی، بیمارهای خاص، کودکان دارای سوء تغذیه و سایر موارد و تدوین برنامه حمایتی و پشتیبانی

۳-توانمندسازی اقتصادی جامعه محلی

– تسهیل تأمین مالی خرد نظیر بانکداری پیوندی و کارآفرینی اجتماعی با جلب و جذب حمایت دستگاه‌های متولی

– هماهنگی، آموزش و تسهیل ارائه وام‌های اشتغال‌زایی و کم‌بهره جهت راه‌اندازی کارگاه‌های کوچک و جذب حمایت دستگاه‌ها در کاهش بیمه و مالیات.

–اجرای برنامه مشاغل خانگی و تسهیل اتصال حرفه‌مندان به بازار کار از طریق کارگاه‌ها، جشنواره‌ها و نیز تدوین سیاست‌های حمایتی و پیشنهاد به دستگاه‌های متولی.

٤-ظرفیت‌سازی و نهادسازی

– شناسایی سرمایه‌های اجتماعی و ارتقای اعتماد اجتماعی از طریق ارتباط با شبکه قدرت محلی و شناسایی بازیگران اصلی محله.

– حمایت از فعالیت سازمان‌های مردم نهاد در محله و ایجاد نهادهای محلی، به ویژه در بخش زنان، جوانان، نوجوانان، گروه‌های هنری، ورزشی و ارتقای آگاهی و مطالبه‌گری آنها.

۵-نظارت و پایش محله و جامعه محلی

– تدوین گزارش عملکرد دستگاه‌ها و نهادهای فعال در محله

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

– ارزیابی و پایش دوره‌ای برنامه‌ها و فعالیت‌های دفتر تسهیل و توسعه و ارائه پیشنهادات

فرآیند دفاتر تسهیلگری و توسعه محلی شامل چهار مرحله اصلی است:

۱– فعالیت‌های پایه شامل ورود به محله، اعتمادسازی، تشکیل پایگاه داده و تدوین گزارش سنجش وضعیت و برنامه پویای پیشرفت محله؛

۲– مسئله‌یابی مشارکتی و تدوین برنامه اطلاع‌رسانی، حساس‌سازی و بسیج اجتماعی معطوف به هر مسئله یا فرصت توان‌افزا؛

۳– تصمیم‌گیری مشارکتی و تدوین برنامه اقدام؛

۴– اجرای اقدام‌های نهادمحور و اجتماع‌محور؛

روش ورود به محله و ارتباط با جامعه محلی

برای آغازِ کار با مردم باید به درستی خود را به آنان معرفی نمود و پل ارتباطی خود را با آنان ایجاد و روابط خود را با آنان تنظیم کرد. این نخستین و اساسی‌ترین گام برای آغاز کار جامعه‌ای است. هدف از این مرحله تعامل با مردم و مسئولان محلی، شناخت از جامعه و شناساندن خدمات و کار خود به آنان است. از این طریق مردم با اهداف و خدمات دفتر توسعه محلی و هر یک از کارشناسان آشنا می‌گردند و جریانی از گفتگو و تبادل نظر و بیان مشکلات و مسائل بین مردم، مسئولان و کارشناسان دفتر محلی شکل می‌گیرد. اگر شناخت متقابل به درستی صورت گیرد و درک متقابل نیز ایجاد شود، اعتماد بین طرفین تقویت می‌شود. اعتمادسازی یک فرآیند پایدار، مداوم و همیشگی است که از بدو ورود به جامعه آغاز و همواره بخش مهمی از رابطه طرفین را تشکیل می‌دهد. مراقبت از اعتماد ساکنان به دفتر محلی از وظایف اساسی کارشناسان است. اعتمادسازی، منجر به همکاری و در نهایت، مشارکت و شراکت در امور می‌شود. مدل ذیل جریان تنظیم رابطه با جامعه محلی را نشان می‌دهد:

همانطور که بیان گردید نخستین گامی که کارشناسان در آغاز کار جامعه‌ای می‌بایست انجام دهند، معرفی خود به جامعه است. این معرفی می‌تواند به صورت حضوری و رو در رو[۱] شامل جلسات آشنایی، بازدیدهای میدانی، گفتگو و مصاحبت با مردم، حضور در مراسم‌ها، مساجد و برنامه‌های عمومی محلی و نیز برپایی غرفه‌های خیابانی و یا به شیوه غیرمستقیم شامل بروشور، بنر، خبرنامه، روزنامه محلی، سایت‌ها و شبکه‌های اجتماعی باشد.

تنظیم رابطه کارشناس با جامعه (مردم محلی، مسئولان دولتی و غیردولتی و سایر بازیگران محله) مهمترین و اساسی-ترین اقدام در کار با جامعه محلی محسوب می‌گردد؛ چرا که کیفیت این رابطه کلید موفقیت‌های بعدی کارشناس برای جلب مشارکت‌های مردمی است. بر این اساس، کارشناس می‌بایست در ابتدا اقدامات اعتمادساز را در خصوص مردم و مسئولان محلی انجام داده و خود (حرفه و کار خود و برنامه‌های دفتر محلی) را به درستی، شفاف و واقعی به آنان معرفی نماید تا مقدمات و شرایط لازم را برای اقدامات اساسی بعدی فراهم شود.

- ✓ **مرحله اول: پشتیبانی و پایه اقدامات محلی**
  - تشکیل بانک داده و اطلاعات یکپارچه، شفاف و قابل دسترس درسیستم اطلاعات جغرافیایی؛
  - بروزرسانی داده‌ها و اطلاعات اجتماعی و اقتصادی خانوارهای ساکن و شاغل در محلات اسکان غیررسمی (حوزه‌هایی نظیر جمعیت، سلامت، اشتغال، گروه‌های لازم‌التعلیم، گروه‌های خاص (زنان،

[۱] - face to face

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

کودکـان، سـالمندان)، مهارت‌هـای حرفـه‌ای، پـرورش کودکـان، توانـایی خوداشـتغالی و غیـره در مقیـاس خانوار)؛

- تهیه اطلاعات جامع نهادهای رسمی و غیررسمی شهر (توانمندی‌ها، وظایف، فعالیتها، امکانات)؛
- شناسایی عرصه های نوین نیازمند بررسی وجمع‌آوری داده‌های مورد نیاز آن؛
- تدقیق محدوده اسکان غیر رسمی محلات با توجه به تغییر ایجاد شده از زمان تهیه برنامه اقدام؛
- به روز رسانی برنامه‌های اقدام (Action Plans) محلات اسکان غیررسمی مصوب؛

〉 شناسـایی کنشـگران وبـازیگران اصـلی (ذی‌نفعـان،ذی‌نفوذان وذی‌مـدخلان) محلـه و تعیـین نقـاط و دروازه‌های اجتماعی و نهادی ورود به محله؛

- برگزاری جلسات ومـذاکره بادسـتگاه‌هاونهادهای متـولی شـهر به ویـژه اسـتانداری هـا و فرمانـداری هـا و اخـذ برنامه ها و پیشـنهادات سـتاد بـازآفرینی شـهری اسـتان و کـارگروه اسـتانی ارتقـاء امـور اجتمـاعی و فرهنگـی و سلامت اجهت تدوین برنامه و شیوه اجرای برنامه‌های اقدام؛
- در ایـن گـام، ورود بـه محلـه، برداشـت و شـناخت محلـه انجـام مـی شـود، بانـک داده و اطلاعـات یکپارچـه تشـکیل و بروزرسـانی آنهـا انجـام مـی گیـرد. همچنـین نهادهـا، ادارات، گروههـا و سـمن‌هـای مداخلـه گـر در جهت توسعه محلـه شناسـایی و امکانـات و توانمنـدیهای آنهـا شناسـایی شـده اسـت. جلسـات مـذاکره و گفتگـو با نهادها، سمن ها و ساکنین جهت تدوین برنامه یکپارچه توسعه محله انجام می‌گیرد.

✓ **مرحله دوم: اجرا**

گام اول) آگاهی‌رسانی،حساس‌سازی و اطلاع‌رسانی

- برگـزاری جلسـات و نشسـت‌های متعـدد بـا افـراد و گروه‌هـای معتمـد و معتبـر اجتمـاعی محلـی و اطلاع‌رسـانی اهـداف و برنامـه‌های توانمندسـازی (بهره‌گیـری ازدروازه‌هـای ورود بـه محلـه) و همـراه کـردن جامعه محلی؛
- اطلاع‌رسـانی وآگاهی‌بخشـی بـه مـردم محلـی از طریـق نشـریه محلـی، جشـنواره‌ها، نمایشـگاه‌ها، شـبکه‌های مجازی (با هویت والمان‌های محلی)و سایر رسانه‌های محلی؛
- راه‌انـدازی و مـدیریت شـبکه ارتبـاطی اطلاع‌رسـانی و آگاهی‌بخشـی در بـین جوانـان،دانش‌آموزان،زنـان و مردان وسالمندان محله از طریق شناسایی و بکارگیری سرگروه‌های فعال در محله؛
- مستندسـازی فعالیت‌هـا، اقـدامات و بازخوردهـا و شناسـایی افـراد محلـی فعال،خاکتسـتری (بی‌تفـاوت) و مخالف در آگاهی‌رسانی،حساس‌سازی و اطلاع‌رسانی؛

گام دوم) شناسایی افراد و گروه‌های حساس، موثر، بانفوذ، فعال و علاقه‌مند در محله

- شناسـایی موافقـان، مخالفـان و افـراد بی‌تفـاوت نسـبت بـه اهـداف توانمندسـازی و برنامـه‌هـای اقـدام و بررسـی دلایل آن‌ها؛
- شناسـایی تعارضات،چالش‌هاومسـائل اصـلی محله،تعدادومشخصـات افراددرگیـر بـا هـر کـدام و طبقه‌بنـدی و اولویت‌بندی آن‌ها؛
- شناسـایی ظرفیت‌هاوتوانمنـدی‌های مـردم محلـی (نظیرافرادتحصـیل‌کرده، مهارت‌هـای فنـی، افـراد دارای دارایی‌هـای مـوثر در توسـعه محلـی ، ظرفیـت همبسـتگی گروه‌هـای مختلـف جنسـی و سـنی، علاقه‌منـدان بـه

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

مشارکت درامر توسعه محلی و سایر موارد که در فعالیت‌های مختلف میدانی و ارتباط با مردم شناسایی می‌شود)؛

– شناسایی افراد و خانواده‌های آسیب‌پذیر (درمعرض آسیب) از جمله زنان سرپرست خانوار ، کودکان بی‌سرپرست، سالمندان تنها ، تهیدستان،خانواده‌های مستمری‌بگیر؛

– شناسایی افراد و خانواده‌های آسیب‌دیده از جمله معتادان، زنان بدسرپرست، کودکان کار، افراد بی‌خانمان (کارتن‌خواب‌ها)،تن‌فروشان و توزیع‌کنندگان موادمخدر؛

– شناسایی گروه‌های کم‌توان از جمله معلولان جسمی- حرکتی و ذهنی، بیماران خاص، کودکان دارای سوءتغذیه؛

– شناسایی افراد بیکار و طبقه‌بندی آن‌ها براساس سن، جنس، مهارت، تحصیلات و سایر موارد مورد نیاز برنامه‌ریزی؛

– شناسایی شبکه قدرت درمحله،گروه‌های فعال و علاقه‌مند در مشارکت محلی و تدقیق بازیگران و گروه‌های بانفوذ محله؛

گام سوم) اعتمادسازی از طریق انجام اقدامات عاجل شناسایی‌شده در محله

– برگزاری جلسات و نشست‌های مختلف بین نمایندگان دستگاه‌ها و مدیریت شهری با مردم و هم‌اندیشی و بیان نظرات ودیدگاه‌ها

– شناسایی ارزش‌های مادی و معنوی محله ازنظرساکنان محلی آن؛

– اجرای برخی از برنامه‌های اقدام کوچک مقیاس و متناسب با نیازهای ضروری محله و ارزش‌های ساکنان پس از تدقیق آن‌هابامشارکت گروه‌های فوق (گام دوم) و توسط مردم محلی؛

– شفاف‌سازی فعالیت‌هاوتصمیمات دستگاه‌هاومدیریت شهری؛

– شناسایی افراد داوطلب، علاقه‌مند و تأثیرگذار در اعتمادسازی و اقدامات اجرایی محلی؛

با توجه به اینکه در مرحله شناخت و برداشت محله، مسائل و آسیب‌ها، همچنین ظرفیتها و پتانسیلهای محله احصاء شده است، در این گام پروژه های پیشتاز و پیشران در محله انجام گرفت.

گام چهارم) گروه‌سازی براساس مسائل، چالش‌ها و اهداف مشترک و آموزش و توانمندسازی گروه‌ها

– برگزاری جلسات عمومی و اطلاع‌رسانی و دعوت از ساکنان جهت شرکت در کارگاه‌های مختلف در مورد مسائل اصلی محله؛

– برگزاری کارگاه‌ها با موضوع و هدف مشخص و شناسایی افراد علاقمند و ایجاد گروه از طریق تداوم برگزاری کارگاه و انجام کار گروهی؛

– دعوت از کارشناسان و مدیران شهری در کارگاه‌های محلی و افزایش آگاهی تخصصی مردم و جلب مشارکت آن‌ها؛

– واگذاری مدیریت گروه‌ها به نمایندگان ساکنان و تدوین دستورالعمل تشکیل و مدیریت آن‌هاو تعیین نقش هر کدام از اعضای گروه در فعالیت‌های مرتبط با گروه و ساز و کار رفع تعارض در صورت اختلاف بین اعضا؛

– آموزش به گروه‌ها در ارتباط با روش‌های مذاکره ، مطالبه ، مناسبات نهادی و سازمانی؛

– مستندسازی و گزارش‌نویسی فعالیت‌هاو تجارب توسط اعضا؛

– آموزش تکنیک‌ها و روش‌های تسهیل‌گری به اعضا؛

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

– فراهم سازی مقدمات و کمک به اخذ مجوز فعالیت برای گروههای موردنظر محلی از استانداری و فرمانداری

در این گام جهت تشکیل شورایاری در محلات و همچنین تشکیل گروههای کاری و حل مسئله (گروه سازش، گروه یاریگران پاکی، گروه کارآفرینان، گروه سفیران سلامت، گروه همیاران پلیس و ...) در محله انجام شده است.

گام پنجم) ثبت گروهها (رسمی‌سازی) و تشکیل نهادهای محلی

– طبقه‌بندی گروه‌ها براساس اهداف،دامنه فعالیت،نقش آن‌ها، تعداد اعضا، قدرت گروه (بهره‌مندی از بازیگران اصلی محله و شهر)

– جلب نظر مدیریت شهری و شهرستان جهت به رسمیت شناختن گروه‌های محلی و بهره‌گیری از آنان در رفع مشکلات و ارتقای کیفیت زندگی شهری؛با مدیریت و مساعدت دفتر امور اجتماعی استانداری

– حمایت و کمک در ثبت گروه‌ها و تدوین اساسنامه و استقرار دائمی در محله؛

گام ششم) تدوین سند مشارکتی محله و جلب مشارکت همه‌ی بازیگران محلی

– تدقیق اهداف، راهبردها و برنامه‌های اقدام با مشارکت گروه‌ها و نهادهای محلی

– شناسایی خیرین و نهادهای حاکمیتی و بین‌المللی علاقمند به فعالیت در محله؛

– تدوین برنامه اجرایی برنامه‌های اقدام؛

– تدوین شناسنامه برنامه‌های اقدام و تأیید آن توسط دستگاه‌ها و نهادهای مدیریت شهری مرتبط؛(استانداری،ستاد بازآفرینی شهری استان، کارگروه امور اجتماعی، فرهنگی و سلامت استان)

– تعیین نقش مردم و گروه‌ها و نهادها در اجرای هر برنامه اقدام؛

گام هفتم) اجرای سند توسعه محلی با مشارکت افراد، گروه‌ها و نهادهای محلی و همکاری و نظارت استانداری

– برنامه‌های اقدام توانمندسازی اجتماعی جامعه محلی (آموزش مهارت‌های پایه، آموزش مهارت‌های فنی و حرفه‌ای،آموزش بهداشت عمومی، بهداشت خانواده، بهداشت محیط، آموزش مهارت‌های شغل‌یابی،کسب درآمد، آموزش نوآوری، خلاقیت و بازاریابی، آموزش ضوابط و مقررات نوسازی مسکن، آموزش مدیریت پسماند و حفاظت از فضای سبزو محیط زیست؛ ارزیابی پیامدهای اجتماعی پروژه‌های موثربر محله

– برنامه اقدام توانمندسازی اقتصادی جامعه محلی (تسهیل تأمین مالی خرد نظیر بانکداری پیوندی و کارآفرینی اجتماعی؛ ارائه وام‌های اشتغال‌زایی و کم‌بهره؛حمایت از گسترش مشاغل خانگی؛کمک به اجرای برنامه کارآموزی دولت در محله؛ حمایت از فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه در محله؛ ارائه تسهیلات مسکن؛ آموزش، ارائه تسهیلات و حمایت از کارگاه‌های ساکنان محلی جهت کاهش هزینه‌های ثابت و جاری و اتصال به بازار

– برنامه‌های اقدام نوسازی و بهسازی محیطی محله و تأمین خدمات محلی (پیگیری و مطالبه‌گری نهادهای محلی از دستگاه‌ها برای اجرای پروژه‌ها، احداث خدمات عمومی، بامشارکت مردم و دستگاه‌های متولی؛ احداث پارک و فضای سبز محلی؛ بهسازی و نوسازی معابر و سیستم جمع آوری آب‌های سطحی؛ بهسازی و تأمین روشنایی معابر و مبلمان شهری معابر اصلی محله)

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

روش اقدام توسعه‌ای اجتماع‌محور

این روش با مشارکت مردم در برخی از گام‌های مختلفِ فرآیند اجرای پروژه نظیر تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری، تأمین بودجه، عملیات اجرایی، نگهداری و نظارت اجرایی صورت می‌گیرد. در این گونه اقدام‌ها، کلیه بازیگران محله شامل ساکنان، ذی‌نفعان، خیرین، سمن‌ها، نهادهای دولتی، نهادهای حاکمیتی، شهرداری و شورای شهر و سایر اعضا به فراخور مسئله و موضوع اقدام دخیل هستند و نقش ایفا می‌کنند. اقدام توسعه‌ای اجتماع‌محور از طریق فعال‌سازی تیم‌ها و گروه-های اجتماعی و تربیت مراقبین اجتماع محلی انجام می‌شود. پس از تعیین و تصویب اولویت‌های اقدام و تعیین وظایف و تقسیم کار و ایجاد مفاهمه بین بخشی و بازیگران محلی، نوبت به مرحله اقدام اجرایی در سطح محلی است.

- ✓ **مرحله سوم: پایش و ارزیابی**

– تشکیل کمیته ارزیاب متشکل از نمایندگان گروه‌ها و نهادهای فعال محلی، دفتر امور اجتماعی استانداری، و شورای شهر و سایراعضای مرتبط با توجه به شرایط؛

– ارائه راهکارهای عملیاتی و اجرایی رفع مشکلات و بهره‌گیری از فرصت‌ها توسط کمیته ارزیاب؛ تدوین برنامه یکساله آینده؛ و ارائه به دفتر امور اجتماعی استانداری

در مرحله نهایی فرایند تسهیلگری با توانمندسازی جوامع محلی کار به مردم و گروههای محلی تفویض می‌گردد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

مداخلات اجتماع محور در سال های اخیر به عنوان یکی از راه های تغییر در سطح اجتماعی محلی مورد توجه قرار گرفته است. مشارکت سرمایه های اجتماعی، تشکل های مردمی در سازمان های غیر رسمی و ظرفیت سازی به منظور توانمند کردن گروه های مختلف، از جمله مهم ترین محورهای این رویکرد است. حدود ۲۵ سال از آغاز مطالعات جدید توانمندسازی محلات ناکارآمد و مواجه با پدیده فقر شهری در ایران می‌گذرد و چند دوره تحول در شیوه برخورد با مسأله در این مدت پشت سرگذاشته شده است. تسهیلگری اجتماعی آخرین دیدگاهی است که اکنون مبنای برنامه‌ریزی‌های دولت برای بهبود وضعیت محلات قرار گرفته است.

در طرح‌های توسعه شهری، جایگاه کم‌رنگی برای ابعاد انسانی، فرهنگی، اجتماعی، امنیتی، تفریحی و غیره شهروندان در کنار جنبه های کالبدی – عمرانی و اقتصادی شهرها دیده شده است. برنامه‌ریزی برای مسکن، کار و اشتغال و یا حمل و نقل بدون تأمین نیازهای شهروندان مثل نیاز به امنیت، آرامش خاطر، زیبایی، تعلق اجتماعی، هویت، آسایش، شادی و تفریح و ... ناقص خواهد بود. در سطح جهانی برنامه‌ریزی شهری به نوعی به دگردیسی و بازاندیشی در اقدامات خود روی آورده است که نمود عینی آن توجه به مباحث توسعه اجتماعی است. بدیهی است که تنها نوسازی کالبدی مناطق فرسوده تضمین کننده‌ی حل مشکلات اجتماعی نخواهد بود. یکی از راه‌حل‌ها در جهت تحقق نیازها و رفاه شهروندی بکارگیری رویکرد توانمندسازی اجتماع محور است. در ایران مطالعات شهرسازی هنوز با الگوهای گذشته انجام می شود. ولی دیدگاههای بازآفرینی و تسهیلگری به صورت مستقل از جریان شهرسازی نزدیک به سه دهه است که وارد نظام توسعه شهری شده است. تشکیل دفاتر محلی تسهیلگری آخرین دستاورد جریان بازآفرینی در ایران است که در بطن محلات و در رویارویی با مشکلات به صورت مستقیم به سازماندهی تشکل ها و کمک به ساکنان برای همگرایی در رفع کاستی ها می پردازد. دفاتر تسهیلگری از سوی دیگر هماهنگ کننده وظایف همه دستگاهها در ارتباط با توسعه محلی هستند و تلاش می کنند هر دستگاهی برنامه ویژه ای برای کمک به روند تسهیلگری بازآفرینی برای خود تنظیم نماید.

دفتر تسهیلگری و توسعه محلی محله جعفرآباد با رویکرد توسعه اجتماع محور در سطح محله جعفرآباد و تعامل و ارتباط با ساکنین و نهادها فعال در سطح محله گامهای موفقی در جهت توسعه محله انجام داده است.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

در مرحله نهایی فرایند تسهیلگری با توانمندسازی جوامع محلی کار به مردم و گروههای محلی تفویض می‌گردد.

منابع

۱. آقالطیفی، آزاده (۱۳۹۰)، تسهیلگری از نظر تا عمل: مصاحبه با پروین پاکزادمنش و سعید نوری نشاط، از تسهیلگران حرفه ای در محلات، نشریه اینترنتی نوسازی، سال دوم -شماره ۱۳

۲. آئینی، محمد، ۱۳۹۱. تجربه دفتر تسهیلگری نوسازی محله جولان، شهر همدان، نشریه اینترنتی نوسازی، سال دوم، شماره ۱۳.

۳. پاتریشیا پرندیویل (۱۳۹۴)، ارزیابی و بررسی در تسهیل گری، مترجم نعیمه رضایی، نشریه اینترنتی نوسازی، سال ششم، شماره ۳۲، ۱۳۹۴

۴. پیران، پرویز (۱۳۸۹)، دستورالعمل تسهیلگری در پروژه مشارکت محور بر مبنای «از تو حرکت، از خدا برکت»، سازمان نوسازی شهر تهران

۵. حاجی علی اکبری، کاوه (۱۳۹۰)، مرور تجارب دوساله تسهیلگری سازمان نوسازی شهر تهران در دفترهای نوسازی، نشریهٔ اینترنتی نوسازی، شمارهٔ ۱۵

۶. سعید نوری نشاط و پروین پاکزادمنش (۱۳۸۸)، تسهیلگری در توانبخشی مبتنی بر جامعه (ویژه گروه های محلی)، انتشارات پرسون

۷. سعیدی رضوانی، نوید و علی احمدی (۱۳۹۰)، نکاتی در باب تسهیلگری در نوسازی بافتهای فرسوده. نشریه اینترنتی نوسازی، سال دوم. شمارهٔ ۱۳. ۱–۵

۸. شرکت نوسازان شهر تهران (۱۳۹۰)، تسهیلگری؛ تأسیس و راه‌اندازی دفاتر تسهیلگری نوسازی در بافتهای فرسودهٔ شهر تهران انتشارات سازمان نوسازی شهر تهران.

۹. شماعی، علی (۱۳۹۴)، راهبردهای توسعهٔ محله‌ای با رویکرد مشارکتی از طریق دفاتر تسهیلگری (محلهٔ جمهوری) دورهٔ هفتم، شمارهٔ ۱، ص ۱۲۸–۱۰۳

۱۰. قجاوند، کاظم و عارفی، ابولفضل (۱۳۹۴)، مبانی و فنون تسهیلگری، تهران، نشر پیام رسان

۱۱. ماموریان، محسن و همکاران (۱۳۹۴)، مهارتهای تسهیلگری در کشاورزی و منابع طبیعی، طرح بسیج همگام با کشاورز

۱۲. محمدی، کاوه، رضویان، محمد تقی و صرافی، مظفر (۱۳۹۲)، نقش دفاتر تسهیلگری در سرعت بخشی به شهرسازی مشارکتی در بافتهای فرسوده منطقه ۹ شهرداری، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال سوم، شماره ۱۱، ۵۴–۴۳

۱۳. نوروزیان، محمدمهدی (۱۳۹۶)، «دولت تسهیل‌گر؛ جامعه مدنی کنشگر»، مدیرکل دفتر دفتر راهبری و هدایت طرح های بازآفرینی، شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران، تهران

۱۴. هیگنز، آیلین تی (۱۳۹۳)، برنامه ریزی و اقدام مشارکتی روستایی دستنامه راهنمای میدانی برای تسهیلگران، مترجم غلامرضایی، سعید، دانشگاه لرستان

۱۵. وطن پرست و همکاران (۱۳۹۸)، رویکرد اجتماع محور، راهنمای مداخله‌های محله‌ای ویژه تسهیلگران و فعالانِ برنامه‌های اجتماع محور، معاونت پیشگیری و درمان اعتیاد سازمان بهزیستی کشور

۱۶. ویسی، هادی (۱۳۹۷)، «تسهیلگری توسعه روستایی (راهنمای تسهیلگران)»، موسسه آموزش عالی و مهارتی جهاد کشاورزی.

17. Blackburn, S. (2004).”Facilitation Tools and Techniques.”The Wayside Network.

18. Borisavjevic., Z. (2009). CooperaTiVa: A Faciitation Guide to Effective Confict Resoution. Washington, DC: CooperaTiVa/AED.

19. Bradley, D., Schneider, H. SO,(2004).”Participatory Approaches: A Facilitator’s Guide.” VSO(Voluntary Service Overseas)(in: www.Eldis.org)

20. Cuthill, M. (2004). Community visioning: Facilitating informed citizen participation in local area planning on the Gold Coast. Urban Policy and Research, 22(4), 427-445.

21. Farhana, R (2017), Role of Mass Media in Facilitating Citizen’s Participation in Bangladesh Public Procurement, Cultural and Religious Studies, December 2017, Vol. 5, No. 12, 691-702

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]

22. Geilfus, F.(2008). “80 TOOLS FOR PARTICIPATORY DEVELOPMENT.” Inter-American Institute for Cooperation on Agriculture (IICA). San Jose, Costa Rica.
23. Hogan C. (2002). Understanding Facilitation Theory and Principles. London: Kegan.
24. Meldon, J., Kenny, M., & Walsh, J. (2002). Local Government, local development and citizen participation. Unpublished.
25. Prendivie, P. (2004). Deveoping faciitation skis: A handbook for group faciitators. Combat Poverty Agency.
26. UNDP.(2003).”Essential Facilitation Skills.”A Workshop for ICPDR, Austria.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-09]